

WAT HEEFT DE NIEUW-VENNEPSE NIEUWBOUWWIJK “GETSEWOUDE” MET WILLIBRORD EN DE NOORMANNEN TE MAKEN ?

Door Drs. Jan W.M. Lange.

INLEIDING

Aan de Westzijde van Nieuw-Vennep verrijst, doorsneden door de Venneperweg, sedert 1996 een grote nieuwbouwwijk.

Van de Namencommissie van de Gemeente Haarlemmermeer heeft deze wijk de naam “Getsewoud” gekregen. De Namencommissie heeft zich daarbij laten leiden door de oudste geschiedenis van het gebied, dat ingeklemd ligt tussen het huidige dorp Nieuw-Vennep en Hillegom.

We zullen zien, dat zo’n 1200 jaar geleden in deze contreien een bos, een woud was, wat in oude oorkonden aangeduid werd als “het Getzewald”.

Dit artikel heeft zijn ontstaan te danken aan een zinsnede uit het boek van Cor Lücke, dat hij in 1998 onder de titel “Terugblik op Nieuw-Vennep” schreef. Op pag. 7 schrijft hij:

“De vroegste vermelding van de naam Vennep vinden we in de goederenlijst van de Maartenskerk, waarin de zinsnede staat: ‘In Getzewald in de rivier Fennepa behoort alle visserij aan Sint Maarten’”.

Lücke noemt bij de vermelding geen jaartal en dat prikkelde mijn nieuwsgierigheid.

Zo begon een speurtocht, waar dit artikel de neerslag van vormt.

HET JAARTAL 960 ?

Een eerste aanzet vond ik niet verwacht in het jubileumboekje “Kerken in Kudelstaart”.

Daarin stond een landkaartje, met daarin getekend het oude Haarlemmermeer en Leidse Meer, met ten oosten van Hillegom ingeschreven “Vennapen”, “Getzewald” en “Vennapa”, met bij alle drie de namen het jaartal 960 geschreven.

Dit kaartje komt uit het boek van J.C. Ramaer “De omvang van het Haarlemmermeer” uit 1892, wat u hierbij vindt afgedrukt. Op het origineel van Plaat V-C heeft Ramaer in zwarte letterdruk de oudste vermelding van een plaats, water, bos weergegeven en in rode letters en lijnen de toenmalige cartografische situatie in 1892.

Voor ons artikel is vooral van belang de situering van Hoofddorp, Venneperdorp, Hillegom en de Ringvaart rondom de Haarlemmermeerpolder, om zo de oude, verloren gegane toponymen te kunnen plaatsen in het landschap anno 2003.

De vraag is of het jaartal 960 op de kaart van Ramaer spoort met de goederenlijst, waar Cor Lücke over spreekt. Daarover in onderstaande onder het kopje “Goederenlijst” meer.

GETREWAT

In het Aardrijkskundig Woordenboek van A.J. van der Aa uit 1843 vond ik in Deel IV, op pag. 482 niets onder het woordje “Getzewald”, maar wel iets onder “Getrewat”.

Van der Aa (of zijn zegsmannen) noemen dit water een oude benaming voor “Geestwater”; zij situeren het iets ten zuiden van het huidige Lisserbroek, hemelsbreed zo’n 5 kilometer zuidwaarts van het huidige Getsewoud.

Van der Aa meldt, dat keizer Otto I middels een brief in het jaar 948 het koninklijk recht van visserij verleent aan de kerk van Utrecht, tegelijk met een daar bij behorende scheepsbelasting, “cogsculd” genaamd.

Nu zijn er twee oorkonden uit het jaar 948 van de hand van keizer Otto I overgeleverd (nl. op 1 april en op 30 juni van dat jaar), maar in beide oorkonden gaat het om algemene beschrijvingen van schenkingen aan de kerk van Utrecht, zonder specifieke vermelding van wateren en bossen.

“Getrewat” staat er dus ook niet in vermeld. Waar Van der Aa dan op doelt en uit welke bronnen hij put, blijft duister.

GETZEWALD IS GEESTWOUD ?

Als “Get” (Getzewald en ook Getrewat) inderdaad een verbasterde of oudere benaming is van het woordje “geest”, dan is hier sprake van respectievelijk een bos en een water, dat indertijd lag in, of aan de rand van zogenaamde geestgronden. Dat is hoge zandgrond tussen duinstrook en lage veen- en poldergronden.

Oegstgeest, Suidgeest, maar ook Gaasterland in Friesland hebben daaraan hun naam te danken. In de goederenlijst van de St. Maartenskerk in Utrecht is naast “Getzewald” ook sprake van “Polgest” (=Poelgeest) en “Osgeresgest” (=Oegstgeest).

Etymologisch is gemakkelijk de verbastering van “Gestewald” naar “Getzewald” te verklaren, zoals dat ook het geval is bij “Gestwater” naar “Getrewat”. Spreek het maar eens een aantal keren snel achter elkaar uit !

Op Plaat VI, behorend bij zijn boek uit 1892 en hierbij sterk verkleind afgedrukt, brengt Ramaer “de geaardheid der gronden” rond en in het Haarlemmermeer in kaart.

Daarop zie je hoe die hoge zandrug precies loopt op de lijn, waarop de dorpen Sassenheim, Lisse, Hillegom, Bennebroek en Heemstede gesticht zijn, met oostwaarts de veen- en poldergronden.

We zullen verderop zien, dat de drie eerstgenoemde dorpen ook vermeld worden in de goederenlijst van de Maartenskerk in Utrecht.

Op Plaat VI van Ramaer zie je, hoe in 1848 de hoge zandgrond nog tot 1 kilometer oostwaarts van de dorpskernen liep, met een merkwaardige uitstulping onder water van ruim 4 kilometer oostwaarts ter hoogte van Bennebroek. Dit zand kan daar altijd al gelegen hebben, maar ook is het mogelijk, dat het hier om door het water opgestuwd zand gaat, dat in de loop der eeuwen uit- en afgesleten is aan de oostzijde van de meer zuidelijk gelegen zand- en geestgronden.

Ook is te zien op deze Plaat, hoe het ambacht Vennepe, wat zich in vroeger tijden uitstreekte oostwaarts van Hillegom tot aan het eiland Beinsdorp, lag op veengrond, wat de aanname van Lücke, dat “Vennepe” waarschijnlijk “veenwater” betekent, ondersteunt.

KORTE VOORGESCHIEDENIS - ST. WILLIBRORD

Voordat we over de goederenlijst, de datering en de inhoud daarvan komen te spreken, is het nodig eerst een kort historisch kader te schetsen. Want zonder die context is een goed begrip van een en ander niet mogelijk.

In de zevende eeuw komen Engelse benedictijner-moenniken, naar Iers voorbeeld, naar het Europese vasteland om als zendeling hier te werken.

De monnik Willibrord (658-739) is een van hen. In het jaar 690 zet hij met elf gezellen voet aan wal aan onze kust.

De Frankische hofmeijer Pepijn II van Herstal (645-714), de overgrootvader van Karel de Grote, geeft aan Willibrord het zuidwestelijk deel van het land der Friezen als werkterrein.

In 692 en 695 gaat Willibrord naar Rome om zijn zending door paus Sergius bevestigd te krijgen en wordt hij tot aartsbisschop van de Friezen gewijd. Zijn zetel vestigt hij, op aanwijzen van Pepijn, in Utrecht.

Voor 720 bouwt Willibrord in Utrecht een zogenaamd dubbelmunster, een kerk en klooster, gewijd aan respectievelijk St. Salvator en St. Maarten. Eerstgenoemde zal later als de kapittelkerk van Oudmunster verdergaan, terwijl de St. Maarten rond 950 de kathedrale kerk van Utrecht wordt.

Nakomelingen van Pepijn begunstigen de kerk van Utrecht al vanaf het begin met bezittingen en rechten. Op bijgaande afbeelding ziet men de aanhef van een oorkonde uit het jaar 723, waarin de hofmeijer (“maior(um) domus”) Karel Martel, de bastaard-zoon van Pepijn II, ten behoeve van zijn zieleheil het klooster in Utrecht begunstigt met diverse rechten. Opvallend is de helderheid van dit bijna 1000 jaar oude handschrift !

DE NOORMANNEN

Vanaf 834 laten de Noormannen zich in de Lage Landen gelden en in 857 wordt ook Utrecht ingenomen en geplunderd. Bisschop Hunger vlucht naar het Limburgse Odilienberg en nog later verhuist de bisschopszetel naar Deventer, waar de kust voor de Noormannen veilig is.

Van 899 tot 917 is Radboud bisschop van Utrecht, maar zijn opvolger Balderik (bisschop van 918 tot 975) zal pas rond 920 in Utrecht terugkeren. Balderik herbouwt het gehavende burgerlijke en

kerkelijke Utrecht, zodat hij, na Willibrord, de tweede stichter van Utrecht genoemd wordt. Utrecht, wat dan bij Lotharingen hoort, komt onder het Duitse Rijk te vallen, waar koning Otto I vanaf 936 de scepter zwaait. Koning (en vanaf 962 keizer) Otto begunstigt Utrecht met veel rechten en goederen. In dat kader is er de eerder genoemde oorkonde van 1 april 948, waarin Otto I goederen, liggende tussen de stad Wijk bij Duurstede en de Noordzee, aan de kerk van Utrecht schenkt. Het betreft hier echter geen nieuwe schenkingen, maar in deze oorkonde gaat het, zo zullen we zien, om een herbevestiging van de privileges, die in de achtste en negende eeuw door Karolingische koningen aan Utrecht geschonken waren, maar die ten gevolge van de Noormannen-invasie voor Utrecht verloren waren gegaan.

DE (DATERING VAN DE) GOEDERENLIJST VAN DE ST. MAARTENSKERK

Naast deze oorkonde uit 948 is er de goederenlijst van de Utrechtse St. Maartenskerk, waarin onder meer melding wordt gemaakt van het visrecht in de rivier/de stroom Fennepa in Getzewald.

De vraag naar de datering van deze goederenlijst is interessant. Historici hebben hierover het nodige geschreven.

Een historicus als Samuel Muller Fzn. gaat er in 1892 nog van uit, dat de lijst tussen 777 en 866 is ontstaan, terwijl Otto Oppermann in 1920 schrijft, dat bisschop Radboud (899-917) ermee begonnen is en dat de lijst rond 955 gecompleteerd is. Ramaer (pag. 171) en Van den Bergh houden het beiden op een datering omstreeks 960, hetgeen verklaart, waarom in de plaat V-C van Ramaer het jaartal 960 steeds terugkeert.

Dirk Blok (1957) en Rolf Grosse (1987) houden het echter op het volgende: zij zien een verband tussen de oorkonde van 948 en het feit, dat in die oorkonde en in de goederenlijst uitsluitend de westelijk gelegen goederen van Utrecht beschreven worden, terwijl de goederen ten oosten van Utrecht merkwaardigerwijze onvermeld blijven. Dirk Blok heeft in zijn artikel een kaartje (hierbij afgedrukt) opgenomen, waarin een en ander ook als zodanig zichtbaar wordt. De conclusie van Blok en Grosse luidt: De lijst is geen boedelbeschrijving van een bepaalde status quo in een bepaald jaar, maar is eerder een soort “wenslijst” van terug te krijgen gebieden en goederen, die ten gevolge van de Noormannenplunderingen verloren waren gegaan. Beiden menen, dat deze lijst op grond van oudere oorkonden is opgesteld tussen 917 (het aantreden van bisschop Balderik) en uiterlijk 948, wanneer Otto I in zijn oorkonde van 1 april de wensen op de lijst bevestigt als authentiek Utrechts bezit. Anders gezegd: de goederenlijst diende om zo te zeggen tot voorbeeld voor de oorkonde en paste zo in het kader van de onder bisschop Balderik vanaf 925 gestarte wederopbouw van het bisdom. De toestand, die zij beschrijft, is die van de achtste en negende eeuw, de tijd van vóór de invallen der Noormannen.

De lijst is dus niet, zoals Samuel Muller poneert, opgesteld tussen 777 en 866, maar beschrijft wel de feitelijke bezittingen van de Utrechtse kerk in die periode in het westen van Nederland.

De “huidige leeftijd” van de benamingen, zoals in de goederenlijst voorkomend, moeten we dus schatten op minstens 1150-1250 jaar.

Het opstellen van de lijst heeft volgens Blok waarschijnlijk een tijdje geduurd; men heeft aan de hand van schenkingsoorkonden en notities vanaf het jaar 720 en later, een en ander uit elkaar geplozen en in geografische volgorde geplaatst.

Waarschijnlijk heeft men toen ook de oorspronkelijke oorkonden erbij genomen, zodat in de goederenlijst taalkundige variaties van de achtste tot de tiende eeuw naast elkaar voorkomen (bijv. “Landei” en het veel oudere “Landiage”).

Dit samenstellen heeft dus een zekere tijd geduurd; toen men in eerste instantie klaar was, heeft men blijkbaar meer gevonden en die gegevens in de marge van de lijst bijgeschreven.

Dit laatste is onder meer ook het geval met de vermelding van het visrecht in de rivier de Fennepa in Getzewald.

DE INHOUD VAN DE GOEDERENLIJST

De goederenlijst is de belangrijkste bron voor het oude namengoed in Holland en Utrecht, die wij bezitten. Van veel plaatsen in deze gebieden vinden we in de lijst de eerste en oudste benaming en dito schrijfwijze.

Sommige plaatsen zijn gemakkelijk te herleiden tot nu nog bekende plaatsnamen, van andere is de precieze locatie (nog) onbekend.

De lijst vertrekt bij Wijk bij Duurstede (het oude Dorestad), volgt de Lek, langs de IJssel terug naar het Nedersticht, waar plaatsen tussen Lek en Rijn beschreven worden, dan langs de Vecht en Kromme Rijn tot Loenersloot, vervolgens langs de Oude Rijn naar Leiden, vandaar langs de eerste en tweede geestrug naar het zuiden, dan door Kennemerland naar het noorden tot Texel en Wieringen, waarna het Almere (Zuiderzee) en de Vechtstreek een logisch slot vormen.

Behalve kerken, hoeven met hun horigen, bossen, dorpen worden ook diverse wateren genoemd, waaronder de passage, waar het ons hier om gaat.

In het Latijn: *In Getzeuuld in flumine Fennepa omnia piscatio sancti Martini.*

Vertaald: in het Getzewald in de stroom/rivier (de) Fennepa behoort alle visserij toe aan de St. Maarten(skerk).

(Er zijn ook handschriften, waarin gesproken wordt over "Vennapa").

In de goederenlijst wordt ook gesproken over "Vennapen" of "Vennapan", een stuk land of een woongemeenschap, wat door Ramaer ten oosten van Hillegom gesitueerd wordt.

Over de ligging van dit oude ambacht De Vennep en een korte ontwikkelingsgeschiedenis hiervan hoop ik in een volgend artikel te schrijven.

OUDE NAMEN, DIE VOORTLEVEN...

Tenslotte nog enkele namen uit de goederenlijst.

Eerstens van plaatsen in de onmiddellijke omgeving van Nieuw-Vennep.

UUarmelde= Warmond; Osgeresgest= Oegstgeest; Taglingi=Teylingen; Uennapan=De Vennep; Host- en West- Sagnem= Sassenheim (aldus D.Blok, terwijl anderen er Oost- en West-Zaan in zien); Liusna=Lisse; Uuilkhenem=Hillegom; Haralem=Haarlem.

Vervolgens vinden we in de goederenlijst enkele straatnamen van de Linquendawijk in Nieuw-Vennep: Blectinghem, Landei/Landiage, Suattingaburim, UUemminge, Beuerhem.

Al deze namen zijn (nog) niet nader te localiseren

Dit in tegenstelling tot plaatsen op Plaat V-C van Ramaer, waar men andere Linquenda-namen als Houtrijk, Kalsslagen, Tetterode, Polanen, Nierop en Smedeman in de elfde tot veertiende eeuw in onze streken hun eerste benaming ziet krijgen.

Zo laat dit artikel mijn inziens aardig zien, hoe locale geschiedenis verweven is met de grote kerk/wereldgeschiedenis. En ook, hoe door historische gebeurtenissen ooit lang geleden, oude en nieuwe namen elkaars geschiedenis verder vertellen. Was de geschiedenis anders verlopen, dan was waarschijnlijk het onbeduidende Vennapen, het Getzewald en de rivier Fennepa aan de vergetelheid prijsgegeven.

Dan had de Gemeente Haarlemmermeer voor de nieuwbouwwijknaam zijn toevlucht moeten nemen tot een of andere fancy-naam, wat bijv. "Floriande" -met alle respect voor de bedenker- in mijn ogen toch wel is. En dat was jammer geweest !

GERAADPLEEGDE LITERATUUR:

C. Lücke, Terugblik op Nieuw-Vennep. Antwerpen 1998.

W. van der Meulen/H. van der Sluis, Uit water gewonnen. De geschiedenis van Haarlemmermeer. Hoofddorp 1993.

J.C. Ramaer, De omvang van het Haarlemmermeer en de meren waaruit het ontstaan is, op verschillende tijden voor de droogmaking. Amsterdam 1892.

D.Blok, Het goederenregister van de St. Maartenskerk te Utrecht.

In: Mededelingen van de Vereniging voor Naamkunde te Leuven, Deel 33 (1957), pag. 89-104.

R. Grosse, Das Bistum Utrecht und seine Bischöfe im 10. und frühen 11. Jahrhundert. Keulen, Wenen 1987.

Diplomata Belgica ante annum millesimum centesimum scripta. Editores M.Gysseling & A.C.F. Koch. Brussel 1950.

(In dit Oorkondenboek staat onder nummer 173 (vanaf pag. 304) de latijnse tekst van de oorkonde van Karel Martel uit 723; onder nummer 195 (pag. 337-340) vindt men in latijnse tekst de lijst van goederen en horigen van de Utrechtse kerk).

S. Muller Fzn., Het oudste Cartularium van het Sticht Utrecht. Amsterdam 1892.

(Hierin staat de latijnse tekst van de goederenlijst afgedrukt op pag. 38-45; op pag. 26-28 vindt men de latijnse tekst van de 2 oorkonden uit 948 van Otto I).

O.Oppermann, Untersuchungen zur nordniederländischen Geschichte des 10. bis 13.Jahrhunderts.

In: Bijdragen van het Instituut voor Middeleeuwse Geschiedenis der Rijks-Universiteit te Utrecht, deel I, Utrecht 1920, pag. 176-180.

J.W. de Wijn, Kerken in Kudelstaart. Aalsmeer 1995

A.J. van der Aa, Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden, (14 delen).
Gorinchem 1839-1851.

+++++

07 maart 2003